

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Котвяковський Ю.О.,

старший викладач кафедри правосуддя
Сумського національного аграрного університету

УДК 347.918.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІЇ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ІЗ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

Відповідно до Конституції України кожній особі гарантується судовий захист порушених, невизнаних чи оспорених майнових прав та інтересів. Реалізація вказаного права здійснюється на підставі доступу до правосуддя.

Разом із тим доступ до правосуддя не означає розгляд справ виключно державними судами, а сама система судів загальної юрисдикції не претендує на розгляд усіх без винятку цивільних, трудових, житлових, земельних чи сімейних справ, у яких наявний спір про право. Як свідчить практика світового співтовариства, розгляд і вирішення значної категорії спорів може ефективно здійснюватись за допомогою альтернативних засобів, зокрема третейського судочинства.

Третейський розгляд дозволяє вирішити майновий спір, уникнувши формалізму, притаманного процесу розгляду справи у державному суді. Водночас на рішення, прийняте третейським судом, поширюється вимога законності. Воно за процесуальною формою та структурою, по суті, є однотипним із рішенням державного суду. Разом із тим ефективне здійснення третейським судом захисту прав та охоронюваних законом інтересів потребує налагодженого механізму взаємодії третейського судочинства із загальними судами.

Особливістю сучасного стану третейського судочинства в Україні є суттєве звуження сфери його застосування, особливо для вирішення цивільно-правових спорів. Це свідчить про недосконалість правового регулювання діяльності третейських судів, що викликає недовіру до їх рішень як із боку населення, так і з боку державних органів. Одночасно аналіз світової практики розгляду майнових спорів третейськими судами дозволяє зробити висновок про їх здатність здійснювати ефективний захист прав та охоронюваних законом інтересів.

Серед напрямків вдосконалення правового регулювання третейського судочинства важливе місце займає проблема створення дієвого та збалансованого механізму контролю за діяльністю третейських судів із боку державної судової системи. Разом із тим, у вітчизняній юриспруденції цьому питанню приділяється недостатньо уваги.

Питанням третейського судочинства присвячені дослідження таких авторів, як Ю.Д. Притика, С.О. Юлдашева, О.О. Гайдюліна, М.М. Ясинка,

М.П. Курила, О.Ю. Скворцова, І.В. Решетнікової, С.А. Курочкіна, В.П. Козиревої, А.П. Гаврилішина, М.М. Богуславського, С.О. Короеда, М.Ю. Лебедева, М.А. Попова та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану вітчизняного третейського законодавства, а також напрацювання пропозицій щодо вдосконалення механізму взаємодії третейських судів із системою загальних судів України.

Відповідно до ст. 51 Закону України «Про третейські суди» рішення третейського суду є остаточним і не підлягає оскарженню. Разом із тим вказане положення не виключає юридичної можливості скасування рішення третейського суду. Насамперед мається на увазі відсутність у системі третейської юстиції апеляційної та касаційної інстанцій, можливості перегляду рішення за нововиявленими обставинами. Водночас закон передбачає можливість оскарження рішення третейського суду до компетентного державного суду.

У цьому зв'язку обгрунтовано видається думка О.Ю. Скворцова про те, що державний суд не здійснює апеляційного, касаційного чи наглядового перегляду рішень третейського суду і виконує стосовно нього лише контрольні функції [1, с. 546]. Цієї ж думки притримується Ю.Д. Притика, вказуючи, що оскарження рішень третейських судів за своїм характером є проявом контрольної функції державних судів, здійснюваної у визначеному законом порядку та обсягах [2, с. 699].

І.В. Решетнікова наголошувала, що можливість оспорування рішення третейського суду не пов'язана з переглядом його компетентним державним судом, а є лише специфічною формою контролю держави за третейськими рішеннями [3, с. 104].

Таким чином, державні суди не можуть вважатись апеляційною інстанцією стосовно третейських судів, оскільки останні не є складовою судової системи України, а існують паралельно, як альтернативний спосіб захисту майнових прав.

У цьому зв'язку погоджуємося з думкою про недоцільність використання у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) терміна «оскарження» щодо рішень третейських судів, оскільки він передбачає перегляд рішення по суті. Обгрунтованим є використання терміна «оспорювання», що відображає сутність відносин,

пов'язаних зі здійсненням функції контролю третейського судочинства з боку державних судів [4, с. 70; 1, с. 546–548]. У зв'язку із цим вважаємо доцільним внесення відповідних змін до Закону України «Про третейські суди» та ЦПК України.

Разом із тим важливу роль для ефективного функціонування третейського судочинства відіграє створення збалансованого та ефективного механізму контролю з боку державних судів за третейськими рішеннями. У цьому зв'язку С.А. Курочкін наголошував, що як недостатня, так і надмірна увага з боку державних судів до третейського судочинства здатна звести нанівець переваги третейського захисту прав та інтересів [5, с. 2].

Досліджуючи вказану проблематику, професор М.М. Богуславський виділив декілька напрямків такої взаємодії, зокрема: визначення державним судом компетенції третейського суду та визначення дійсності третейської угоди; участь державних судів у формуванні складу третейського суду; вживання ними забезпечувальних заходів, скасування та примусове виконання рішень третейських судів [6, с. 68].

Дещо інший підхід реалізовано у вітчизняному третейському законодавстві.

Відповідно до Закону України «Про третейські суди» формування персонального складу третейського суду є прерогативою сторін третейської угоди та, у визначених регламентом випадках, керівними органами постійно чинного третейського суду. Питання про відповідність складу третейського суду вимогам закону може бути розглянуте компетентним державним судом лише у рамках процедури оскарження третейського рішення або вирішення питання про видачу виконавчого документа.

Також, незважаючи на сприйняття під час конструювання вітчизняної моделі третейського судочинства принципів, закріплених у Типовому законі ЮНСІТРАЛ «Про міжнародний комерційний арбітраж», цивільним та господарським процесуальним законодавством не передбачено можливості звернення учасників третейського розгляду до державного суду із клопотанням про вжиття забезпечувальних заходів.

Загалом заходи контролю за діяльністю третейських судів із боку державної судової системи вітчизняним законодавством перенесено на стадію оскарження третейських рішень або звернення зацікавленої сторони із заявою про видання виконавчого документа. Їх реалізація залежить виключно від ініціативи сторін третейського розгляду або, у разі вирішення третейським судом питання про права й обов'язки осіб, що не були учасниками третейського розгляду, за ініціативою таких осіб.

Щодо компетенції державного суду стосовно третейського рішення С.А. Курочкін виділяє два основних підходи, які склались у світі. Згідно з англійською концепцією державний суд має право переглянути третейське рішення у повному обсязі, зокрема з питань застосування норм права, скасувати його повністю або частково, змінити рішення чи передати на новий розгляд до арбітражу.

У країнах континентальної системи права поширилась так звана приватноправова концепція арбітражу, згідно з якою державний суд не може переглянути третейське рішення, навіть якщо у ньому наявні безсумнівні недоліки. Контроль із боку держави допускається лише після винесення рішення і не може стосуватись питань застосування права, крім випадків, коли рішенням порушуються основоположні принципи права. Лише у такому разі воно може бути скасовано за заявою сторони. З тих же причин може бути відмовлено у його визнанні та виконанні [5, с. 2–3].

У вітчизняному третейському законодавстві виражена континентальна модель третейського судочинства. Однак ним не передбачається можливість оскарження рішень внутрішніх третейських судів із мотивів невідповідності його закону чи порушення основоположних принципів права. Водночас суд може відмовити у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду в разі, якщо воно містить способи захисту прав та охоронюваних інтересів, які не передбачені законами України. За наявності у третейському рішенні інших недоліків, пов'язаних із застосуванням третейським судом норм права під час вирішення спору, компетентний державний суд фактично позбавлений можливості для їх усунення.

Така ситуація створила умови для великої кількості зловживань у сфері третейського судочинства, на що зверталась увага в узагальненні практики застосування судами Закону України «Про третейські суди», зробленому Верховним Судом України у 2009 р. Найбільшого поширення набули зловживання, пов'язані з визнанням дійсності договорів відчуження нерухомого майна, укладені з порушенням вимог закону; відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення; захоплення контролю над юридичними особами тощо.

У результаті з компетенції третейських судів було вилучено: спори щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; спори, що виникають із корпоративних відносин у спорах між господарським товариством та його учасником; спори, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами та ін.

Такий підхід дозволив зменшити кількість зловживань у сфері третейського судочинства, але суттєво звузив сферу його застосування, а відтак, і можливості добросовісних учасників правовідносин для захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів у третейських судах та підвищив навантаження на місцеві суди, на які ліг додатковий тягар справ.

Указані законодавчі обмеження неодноразово піддавались справедливій критиці у науковому середовищі. Так, на недостатню їх обґрунтованість вказував С.О. Юлдашев [7, с. 167–168]. О.О. Гайдунін зауважував, що подібні засоби боротьби зі зловживаннями процесуальними правами контрастують із загальносвітовою практикою лібералізації цивільного процесу [8, с. 70].

Виходячи з викладеного, вбачається доцільним створення правової можливості для судів щодо скасування явно незаконних третейських рішень з одночасним усуненням не виправданого обмеження компетенції третейських судів.

У зв'язку із цим постає питання щодо меж, у рамках яких компетентний державний суд може здійснювати контроль за дотриманням третейськими судами законодавства.

С.О. Короед зазначав, що місцевому суду слід надати право повторного перегляду третейського рішення та можливості постановлення нового рішення по суті позовних вимог [9, с. 66–67]. Проте у такому разі державний суд фактично наділяється повноваженнями апеляційної інстанції щодо третейського суду, що, як зазначалось, суперечить функції контролю.

Інший підхід, згідно з яким третейське рішення може бути скасоване компетентним судом із мотивів порушення ним «основоположних принципів права», що реалізовано у третейському законодавстві Російської Федерації, піддається обґрунтованій критиці. Так, М.Ю. Лебедев звертає увагу на необхідність чіткого закріплення поняття «основоположні принципи права», оскільки за його відсутності державні суди здійснюють довільне тлумачення його у кожному конкретному випадку, у зв'язку із чим не виправдано розширюються межі перевірки третейського рішення [10, с. 21]. Разом із тим О.Ю. Скворцов звертає увагу на наукову дискусію щодо визначення зазначеного поняття [1, с. 567–577].

На сьогодні нормативне визначення основоположних принципів права відсутнє і у вітчизняному законодавстві. Разом із тим діяльність третейського суду згідно зі ст. 4 Закону України «Про третейські суди» базується на принципі законності. Безумовно, вимога законності поширюється і на рішення третейського суду.

У зв'язку із цим вважаємо за доцільне доповнити ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди» п. п. 6 та 7 у такій редакції: «6) Рішенням третейського суду порушується встановлений законом порядок виникнення або переходу права власності на об'єкти нерухомого майна, включаючи земельні ділянки»; «7) Рішення, прийняте у спорі з корпоративних відносин, створить умови для неправомірного встановлення контролю над юридичною особою». Також включити відповідні положення як підстави для відмови у видачі виконавчого документа на рішення третейського суду. Відповідно п. п. 7 та 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» пропонується виключити.

Суттєве обмеження компетенції третейських судів пов'язане також з усуненням зі сфери третейського розгляду справ, за результатами розгляду яких виконання рішення потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на

основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень.

Такий підхід є логічним, оскільки, виходячи із приватноправової природи третейського судочинства, рішення третейського суду є обов'язковим лише для осіб, які уклали третейську угоду. Разом із тим це робить неможливим вирішення третейськими судами справ як щодо належності нерухомого майна, так і щодо окремих видів рухомого майна (наприклад, автомобіля), оскільки виконання таких рішень пов'язане з державною реєстрацією права власності.

У цьому зв'язку обґрунтовано видається думка М.А. Попова щодо встановлення у законодавстві процедури визнання рішення третейського суду в разі, якщо таке рішення є підставою для публічної реєстрації прав [11, с. 16].

Вітчизняним третейським законодавством передбачено процедуру визнання третейського рішення шляхом видачі виконавчого документа компетентним державним судом.

У цьому зв'язку пропонується доповнити ст. 56 Закону України «Про третейські суди» ч. 9 у такій редакції: «Отримання виконавчого документа на рішення третейського суду є обов'язковим, якщо виконання рішення потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень». Пункт 13 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про третейські суди» пропонується виключити.

Серед проблемних питань взаємодії третейського судочинства з державною судовою системою є проблема «подвійного контролю» третейських рішень на стадіях оскарження рішення та видачі виконавчого документа.

У науковій літературі щодо окресленого питання відсутній однозначний підхід.

Так, О.Ю. Скворцов зазначав, що законодавчо встановлена можливість «подвійного контролю» третейських рішень свідчить про надмірне правове регулювання у цій сфері та порушення принципу процесуальної економії [1, с. 550].

Аналогічна думка висловлювалась М.А. Поповим, який вважав паралельне існування інститутів видачі виконавчого документа на рішення третейського суду та оскарження третейського рішення надлишковим [11, с. 19].

Водночас С.А. Курочкін зазначав, що існування вказаних інститутів забезпечує баланс процесуальних можливостей сторін третейського розгляду, оскільки заява про скасування третейського рішення подається стороною, яка програла, а заява про видачу виконавчого документа – стороною, яка виграла справу [5, с. 90].

Безумовно, забезпечення процесуальної рівності є важливою гарантією захисту прав та законних інтересів учасників третейського розгляду. Разом із тим однією з основних переваг третейського судочинства є

чинства є оперативний розгляд спору та винесення рішення. Можливість «подвійного контролю» третейського рішення державним судом позбавляє третейське судочинство вказаних переваг.

Прикладом оптимального вирішення окресленої проблеми є третейське законодавство Німеччини, яке виключає можливість подання заяви про оскарження рішення третейського суду у разі, якщо відповідне рішення оголошене державним судом таким, що підлягає примусовому виконанню.

У зв'язку із цим вважаємо за доцільне доповнити ст. 51 Закону України «Про третейські суди» ч. 7 у такій редакції: «У разі відмови у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду компетентний суд, за клопотанням зацікавленої особи, вирішує питання про видачу виконавчого документа на таке рішення», а також доповнити ст. 56 Закону України «Про третейські суди» ч. 9 у такій редакції: «У разі задоволення компетентним судом заяви про видачу виконавчого документа на рішення третейського суду таке рішення не може бути оскаржене з підстав, визначених частиною 3 статті 51 цього Закону».

На нашу думку, реалізація такого підходу дозволить уникнути тривалого та витратного для сторін процесу перегляду третейських рішень, забезпечить оперативність їх виконання та створить умови для розвантаження державних судів.

Висновки. Дослідження сучасного стану третейського законодавства дозволяє зробити висновок про тенденцію до суттєвого звуження сфери застосування третейського розгляду. Це суперечить процесам, що характерні для більшості розвинутих країн, де альтернативні форми розгляду майнових та інших спорів мають давні традиції та займають стійке положення у правовій системі.

Прискорення євроінтеграційних процесів створює умови для вдосконалення вітчизняної правової системи, зокрема третейського законодавства.

Усунення необґрунтованого обмеження компетенції третейських судів разом зі створенням збалансованого механізму контролю з боку державної судової системи дозволить підвищити ефективність захисту прав та законних інтересів третейськими судами та усунути більшість зловживань у сфері

третейського розгляду. Це також створить умови для підвищення довіри населення до третейського судочинства та розширення сфери його застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Скворцов О.Ю. Третейское разбирательство предпринимательских споров в России: проблемы, тенденции, перспективы / О.Ю. Скворцов. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 704 с.
2. Цивільний процес України : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. М.М. Ясинка. – Суми : МакДен, 2013. – 808 с.
3. Решетникова И.В. Основные формы взаимодействия арбитражных и третейских судов / И.В. Решетникова // Третейский суд. – 2004. – № 4. – С. 104–105.
4. Козирева В.П., Гаврилішин А.П. Проблеми третейського судочинства в Україні / В.П. Козирева, А.П. Гаврилішин // Юридичний вісник. – 2011. – № 4(21). – С. 67–71.
5. Курочкин С.А. Государственные суды в третейском разбирательстве и международном коммерческом арбитраже / С.А. Курочкин. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 296 с.
6. Богуславский М.М. Связь третейских судов с государственными судами // Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения : сборник статей к 75-летию Международного коммерческого арбитражного суда при Торгово-промышленной палате Российской Федерации / под ред. А.С. Комарова. – М., 2007. – С. 67–73.
7. Юлдашев С.О. Деякі проблеми третейського судочинства і шляхи їх подолання / С.О. Юлдашев // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 164–169.
8. Гайдулін О.О. Способи протидії зловживанню процесуальним правом: ефективність та пріоритети / О.О. Гайдулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppip/2012_11/Gaidylin.pdf.
9. Короед С.О. Третейське судочинство: питання трансформації у досудову форму захисту прав / С.О. Короед // Судова апеляція. – 2014. – № 2(35). – С. 63–67.
10. Лебедев М.Ю. Развитие института юрисдикции и его проявление в третейском суде : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М.Ю. Лебедев. – Саратов, 2005. – 30 с.
11. Попов М.А. Теоретические и практические проблемы российской модели регулирования деятельности третейских судов : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / М.А. Попов ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб., 2002. – 24 с.

Котвяковський Ю.О. ДО ПИТАННЯ ПРО ПОРЯДОК ВЗАЄМОДІї ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА ІЗ СИСТЕМОЮ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз сучасного стану вітчизняного третейського законодавства у частині правового регулювання взаємодії третейських судів із системою загальних судів України. Автором розглянуто наукові публікації, присвячені окремим аспектам проблеми судового контролю діяльності третейських судів. На основі проведеного аналізу зроблено висновки щодо необґрунтованого обмеження компетенції третейських судів в Україні і запропоновано зміни до Закону України «Про третейські суди», спрямовані на усунення зазначених обмежень за рахунок удосконалення механізму судового контролю за законністю третейських рішень.

Розглянуто також проблему «подвійного контролю» щодо рішень третейських судів та внесено пропозиції щодо оптимізації процедур оскарження третейських рішень і видачі виконавчих документів.

Ключові слова: третейський суд, майновий спір, третейське рішення, третейське законодавство, компетенція третейського суду.

Котвяковский Ю.А. К ВОПРОСУ О ПОРЯДКЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ТРЕТЕЙСКОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА С СИСТЕМОЙ ОБЩИХ СУДОВ УКРАИНЫ

В статье осуществлен анализ современного состояния отечественного третейского законодательства в части правового регулирования взаимодействия третейских судов с системой общих судов Украины. Автором рассмотрены научные публикации, посвященные отдельным аспектам проблемы судебного контроля деятельности третейских судов. На основе проведенного анализа сделаны выводы относительно необоснованного ограничения компетенции третейских судов в Украине и предложены изменения в Закон Украины «О третейских судах», направленные на устранение указанных ограничений за счет усовершенствования механизма судебного контроля над законностью третейских решений.

Рассмотрена также проблема «двойного контроля» в отношении решений третейских судов и внесены предложения относительно оптимизации процедур обжалования третейских решений и выдачи исполнительных документов.

Ключевые слова: третейский суд, имущественный спор, третейское решение, третейское законодательство, компетенция третейского суда.

Kotvyakovskiy Y.O. ON THE ORDER OF INTERACTION OF ARBITRATION WITH THE SYSTEM OF GENERAL COURTS OF UKRAINE

The article analyzes the current state of the domestic arbitration legislation regarding the regulation of arbitration interaction with the system of general courts of Ukraine. The author reviews scientific publications on particular aspects of the problem of judicial control of arbitration. Attention is drawn to the peculiarities of the control function and the difference between its implementation and appeal and cassation court decisions.

Besides, based on given analysis we arrive at the conclusions of unjustified restriction of the competence of arbitration courts in Ukraine which is associated with legislative measures aimed at eliminating abuses in the arbitration proceedings.

In this regard we propose amendments to the Law of Ukraine “On arbitration courts” that are aimed at eliminating these constraints by improving the mechanism for judicial review of the legality of arbitration decisions. In particular, proposals are made for the state courts authority to cancel the decisions of the arbitration courts in cases of violation by this decision the statutory order of transfer of immovable property ownership rights, misuse of establishing control over a legal person, and introducing a mechanism of recognition of an arbitration decision in cases where its implementation would require actions by state or local governments.

We also consider the problem of “dual control” over the decisions of arbitration courts. In this connection, it is proposed to provide the rights of the person concerned to appeal for issuance of an executive document, in case of a failure by a competent court for an application of cancellation of the arbitration decision, as well as the inability to appeal the arbitration decision against which the competent court issued the executive document.

The author believes that making appropriate changes will help create a balanced mechanism for control on the part of the state judicial system and will increase the effectiveness of protection of rights and legal interests by arbitration courts. This, in turn, will create conditions for increasing public confidence in the arbitration and expanding its scope of application.

Key words: arbitration court, property dispute, arbitration decision, arbitration law (legislation), competence of the arbitral tribunal.